

Fem landlige historier

af Aksel Kristensen

Igennem mange år har Aksel Kristensen været fast bidragyder til bladet Museets Venner, der udsendes til medlemmerne af museets støtteforening. Han fortæller ofte om sin opvækst på en landejendom i Gærup, hvor han blev født 1940. Aksel Kristensen giver sine artikler en afrundet form, der giver dem karakter af essays. Her bringes fem af dem i uændret form.

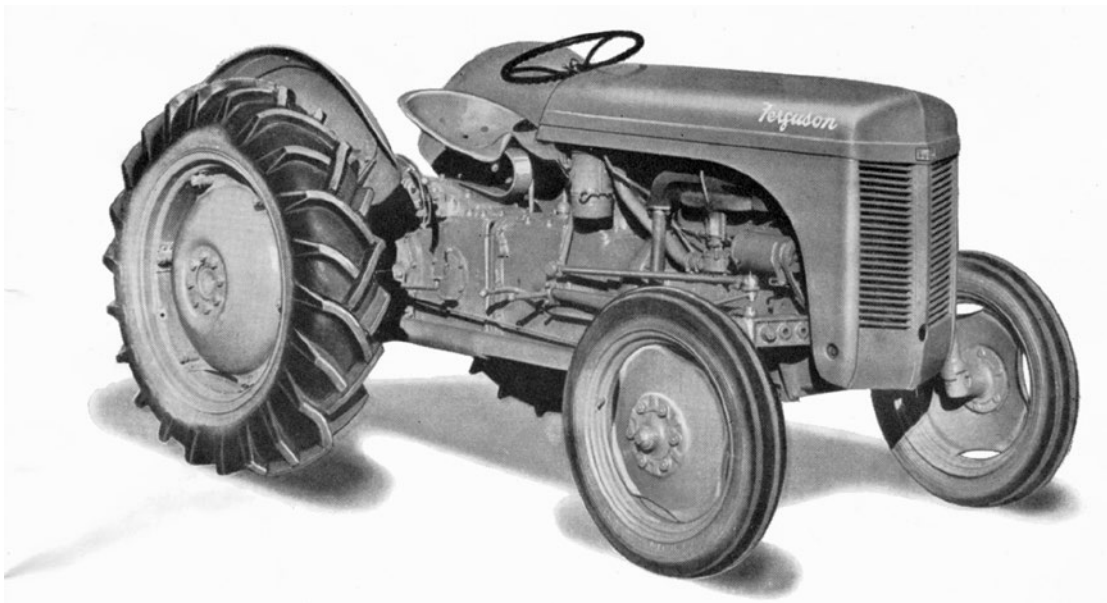
Den grå Ferguson

Det var den 1. oktober 1954. Midt på formiddagen. På vor lille gårdsplads holdt en splinterny, grå Ferguson-traktor, som vi lige havde fået. Inde i spisestuen ved spisebordet sad forhandleren Kjeld Høy, Thisted. Han var ved at skrive på de afsluttende papirer; den lyse frakke sad han stadig i; hatten havde han lagt i bryggerset. Ude i gården samledes Vagn, vor karl, min søster og jeg omkring traktoren, som stod der med let knitrende udstødningsrør. Det var en stor begivenhed.

I vinteren 54-55 gik jeg til præst. I årene deromkring holdt traktoren for alvor sit indtog i Danmark. På dette tidspunkt var der herhjemme flere end to hundrede tusinde landbrug. Vel ikke alle skiftede hestene ud i halvtredserne, men de fleste gjorde.

Der var en del traktormærker på markedet. Det var den grå Ferguson, jeg lærte at kende.

En Ferguson kostede 10.000 kr. Den vejede 1134 kg eller ca. det samme som de to belgierheste, vi kom af med. Fordi den var så let, havde den en småhoppende kørsel, når vi var i mar-

Den grå Ferguson er blevet et ikon i historien om mekaniseringen af dansk landbrug.

ken. Det gav et meget levende indtryk. Vægten var mest foran, og den var ret let bagtil. Det vil sige, at tilhørte man den havregrynsspisende ungdom, lod det sig gøre at løfte et baghjul fra jorden. Det holdt man sig dog fra, når de voksne var til stede, for så ville det straks lyde: »Do ka ta en skåe i di røg, do aldrig forvinder.«

Der var lys på den grå Ferguson. Der kunne både blændes op og ned; der var også parkeringslys. Det var noget helt nyt, at dagen i marken kunne gøres længere, for eksempel en mørk efterårsdag, når der blev kørt roer eller pløjet. Jeg tror, at det for nogle ældre landmænd næsten var lidt ublufærdigt, at man uden videre forlængede Vorherres arbejdsdag ude i mørket.

Engang min far cyklede et ærinde sidst på eftermiddagen, så han en traktor køre hjem fra marken *med lys på*. Da han kom hjem mumlede han forarget, at de – altså de formastelige med lys – sagtens kunne have set at finde hjem uden at have tændt lys.

Det var synd at sige, at sædet på en Ferguson var særlig komfortabelt. Det var i princip af samme slags, som der var på en slåmaskine eller en selvbinder. Altså et fjedrende jernsæde prydet med runde kupler. Det kunne være isnende koldt at sidde på. Men formildende hjælpemidler blev taget i brug, f.eks. et fåreskind eller en kasseret sofapude. Engang jeg pløjede, sad jeg på min arbejdsjakke. I et ubemærket øjeblik var en snip af den gledet uden for sædet og ned på det brandvarme udstødningsrør. Hjemme i køkkenet måtte jeg lidt famlende fortælle, at der var brændt et par huller i jakken. Min mor sagde som sædvanlig, at det var godt, der ikke var andet i vejen.

Mange vil huske, hvordan man benyttede et bestemt bensving, når man skulle stige af en Ferguson, men for en sikkerheds skyld vil jeg gerne fortælle om det. Man sad jo med et ben på hver side af gearkassen. Når man ville stå af, rejste man sig halvt op i sædet og svingede det fjerneste ben i en bue over rattet og sprang

ned. Det var en standardmåde, man lærte, og som alle fulgte. Men for en ældre, stivbenet bondemand kunne det godt være en temmelig vidtløftig øvelse.

De fleste Ferguson-traktorer kørte på benzin; glubende slugte de fem liter i timen. Enkelte modeller var dog til diesel eller petroleum. Det havde ellers været fint nok med en petroleumsudgave, for mange landmænd var fortrolige med stationære petroleumsmotorer, som blev brugt til tærskværk og kværn. Nu var det altså benzin, som var drivkraften; den var meget brandfarlig. Tanken lå lige over motor og udstødning, så hvis man ved påfyldning kom til at pumpe over, kunne der let gå ild i traktoren.

Nu er alting anderledes. Store firehjulstrukne, turboladede traktorer skrumler gennem landskabet. De er fem gange så stærke og fem gange så tunge. Efter sig har de blanke vendeplove.

Det er alt sammen godt nok.

Men det var nu alligevel tider dengang i halvtredserne, da den lille, grå Ferguson indtog landet.

Transportspandenes herligheder

I 1960 var mælkejungernes eller transportspandenes tid ved at være omme. De havde indtil da været med til at tegne billedet af bondelandet, fordi de stod uden for hver gård og hvert husmandssted, og fordi mælkekusken kom skramlende med dem på grusvejene.

Hver dag året rundt blev transportspandene brugt. De var ikke anonym emballage med stregkode, men havde ejerens navn indgraveret i metallet, som ofte var aluminium. De fleste transportspande vejede en halv snes kilo og rummede 40 liter, så det kunne være ca. 50 kg i alt, der skulle flyttes omkring.

Hvad enten man malkede med hånd eller med maskine, kom mælken til sidst i transportspandene. Kølningen var en hel sag for

Mælkevogn på vej til Sundby mejeri.

sig. Der var flere metoder, men i mere end 100 år har man kølet ved at stille spandene i vand-beholdere. Allerede omkring 1860 fandt man ud af, at det var nemmere at lave ost og smør, når mælken havde været kølet ned.

I min barndom blev spandene med mælk stillet op i det trug, hvor køerne og hestene drak. Tidligt lærte jeg, at der skulle pumpes mindre vand op for at fylde beholderen, når der stod et par spande deri.

Hen på aftenen blev transportspandene under meget plaskeri trukket op af vandet og lågene stillet på skrå, så der kunne komme frisk luft ned til mælken.

Vandtruget blev for resten brugt til andet. Når den yngste pøde i sommervarmen, efter aftensmaden, skulle have vasket benene, foregik det tit ved truget. Jeg var vel blevet vasket på behørig vis om morgenen inden skolen, men hen sidst på dagen kunne de bare fødder og

ben godt være helt grå af støv efter den megen løben rundt. Så var det fint nok med trugets vand og en spandbørste, hvis stive fibre ikke lod meget skidt tilbage.

Jeg har hørt snak om, at der her i Thy for 50 år siden var en skik med, at når karlen ved sengetid kom cyklende med flakkende dynamols, at han så var henne for at »se til spandene«. Han kunne have været hjemme ved forældrene og kom nu med renvasket tøj i bagagebæreren. Da kunne det være godt med en tår mælk. Det øverste i spandene var næsten fløde. Han har hældt det op i låget og gjort sig til gode. Det foregik nok lidt stiltfærdigt; der var jo ingen grund til at vække hele huset.

Tidligt på dagen blev de fyldte spande hentet af mælkevognen. Så var det med at være færdig med morgenmalkningen. Ellers kunne kusken få lejlighed til at sige vittigheden: »Æ kommer da ijen i mor'en!«

Hen mod middag kom mælkevognen tilbage med spandene, hvori der nu var syrnet retur-mælk til kalve og grise. Vores mejeri (Sundby) skrev med kridt uden på en spand, hvor mange kilo sødmælk der var leveret den dag. En gang imellem var der også på spandene skrevet, hvilken klasse mælk var i, altså 1., 2., 3. eller 4. klasse. Man kan forestille sig, at spandene lidt hurtigt blev taget ind, hvis ikke klassificeringen var alt for god.

Det siger sig selv, at en omhyggelig rengøring af mælkespandene hver dag var nødvendig; tænk på at de kom tilbage fra mejeriet med syrnet mælk. De allerfleste gjorde deres bedste for at holde mælken i en nogenlunde klasse. Ganske få var lidt ligeglade – vor murer har i den forbindelse fortalt en historie fra en for længst forsvunden tid. En varm sommerdag stod han på stilladset ved et staldbyggeri. Da mælekusken havde været der, råbte vor murer ned til ejeren: »Nå, NN, ka' do alti' hold æ mjelk i føst klas?« »Nej,« blev der råbt tilbage, »det er alti i 4., å så skrywer de »gris« uden po æ spand.«

Nu om stunder står de gamle transport-spande fortjenstfulde til pynt rundt omkring hos folk. Nogen har endda fundet det nødvendigt at male dem.

Billeder på væggen

Mange steder på landet, og for den sags skyld også andre steder, levede man i 50'erne inden for ret beskedne materielle rammer. Rum-mene i folks huse blev ved med at se omtrent ens ud år efter år. Det samme gjaldt bohavet, der heller ikke ret tit blev skiftet ud.

I de tider var det fint nok at arve en gammel klubstol, som så altid kunne få nyt betræk. Eller blive givet et sofabord, der kunne skubbes ind mellem kakkelovnen og den brunbejsede bogreol med det noget spredte indhold. De fleste havde et stueur og et barometer – tiden og vejret skulle man følge med i.

Avismappen af finér og lister hørte med; her sad skorstensfejerbogen, kirkebladet og måske nogle årgange af kommunens skattebog.

Noget af det pæneste, folk havde, kunne være kalenderen fra købmanden. For hver måned var den prydet af farvefotos, som næsten var en skam at smide væk. Og den havde rød skrift ved betydningsfulde datoer, for sol og måne samt ved kong Frederiks og kronprinsesse Margrethes fødselsdage.

Hvad havde man i halvtredserne af indrammede billeder på væggen blomstrede tapet? Ved et tilbageblik kan det godt se temmelig mangeartet ud. Men det skyldes blot, at man i de tider ikke lå under for, at alt stilfuldt skulle være af samme skuffe.

Der var tit billeder med kristeligt indhold. Det kunne være Den sidste Nadver. Eller det kunne være et billede af Vorherre selv, der vogtede sin hjord. Korte skriftord som »Gud er kærlighed« sås tit indrammet på sort baggrund og med guldbogstaver.

Der kunne også være historiske billeder på væggene mellem de lave døre. Det var naturligvis altid reproduktioner. De havde altid et lidt dramatisk indhold som for eksempel »De sammensvorne« eller Christian II spærret inde på Sønderborg Slot.

Min bedstemor syede stramajbilleder til alle børnene. Det, vi havde på væggen, da jeg var barn, forestillede en dreng, der kom trækkende med en ko og som gør holdt for at snakke med med en gammel mand med hvidt skæg. Det var jo min bedstemor, der på sine gamle dage havde syet det, men jeg er ikke sikker på, at jeg dengang skønnede så meget på billedet, som jeg burde.

Noget af det herligste, man havde på væggen, var faktisk gårdmaleriet. Det hang der i al sin enkelthed og unøjagtighed, men havde alligevel noget særligt over sig. Hvis maleren (tegneren) i sin tid havde syntes, at der skulle et par får eller nogle træer med, havde han bare

Bodil og Jens Chr. Nøhr hos fotografen i Nykøbing.

skønsmæssigt lavet nogle tilføjelser. På et hundreårigt maleri, vi har, er gravhøjen med sin fredningssten flyttet lidt for at komme inden for billedrammen, men man føler ikke, at det gør det mindste.

Luftfotografiet begyndte at komme frem i halvtredserne. Sylvest Jensen, Hillerød, stod bag. Rigtigt mange på landet fik skrabet penge sammen og fik et billede af ejendommen hængt op i stuen.

Kunne lidt mere moderne billeder da ikke snige sig op på væggen i halvtredserne? Næppe. – Det lå ikke til folkementaliteten, og de færreste havde råd. Endnu husker jeg, hvordan min far cyklede ud på Thisted Bibliotek for at låne bøger, og hvordan han, da han kom hjem, i ikke særligt positive vendinger omtalte Jens Søndergaards billeder, som han havde set dér.

Nej, man hængte ikke en grøn ko på væggen i de tider.

Derimod betød indrammede familiefotos dengang meget. De kunne selvfølgelig være stillet så mange steder, men hang også på væggen.

Fotografierne var gerne brunlige og havde rammer med buet glas. Det var på sin plads, at børn på billederne så smilende ud. Men voksne folk skulle helst se alvorlige og seriøse ud, med tilbagestrøget hår.

Til sidst vil jeg gerne fortælle om et meget gammelt foto, vi endnu har. Det hænger over sofaen og er af mine oldeforældre, Bodil og Jens Chr. Nøhr.

Min oldemor har nogle meget store arbejds-hænder, og munden er noget stram. Når jeg holder min middagspause, synes jeg somme-tider, oldemor ser hvast ned fra væggen, som jeg hurtigt burde rejse mig.

Nabokomsammen efter krigen

Da mørklægningsgardinerne var blevet revet ned den 5. maj 1945, bredte der sig en lys og mere åben stemning ud over landet. Utrygheden, som var forbundet med krigen, lettede, og folk fik lyst til at samles med naboer omkring kaffebordet. Jeg vil godt fortælle lidt om, hvordan det gik for sig herhjemme i min barndom.

»Nabofremme« sagde man. En lun sommer-aften kom de strømmende til ad grusvejene. De fleste gående, men også nogle cyklende, smedens i bil. Der var ryddet ud i soveværelset og lånt stole hos naboen. Og nu myldrede man ind i den lille forgang, hvor der just til anledningen var blevet tapetseret. Hovedtøjet blev hængt på knagerækken; man stødte lidt ind i hinanden i den snævre gang. Min mor smilende i døren til stuen og gav hånd til velkomst.

Folk var knap nok kommet indenfor, før snakken bredte sig. Ikke et øjeblik var der udsigt til kedsommelig stilhed. Det var hverdagens nære ting, der blev vendt og drejet. En snakken om livets gang, sorger og glæder, og vel først og

fremmest en talen om det daglige arbejde. Man var i den grad på hjemmebane, når det gjaldt det nære. En vis tavshed kunne indtræffe hos nogen, hvis snakken undtagelsesvis blev drejet i retning af politik eller om forhold i fremmede egne.

Man satte sig en smule skramlende omkring bordet. Mand og kone sammen, naturligvis. Konerne i deres blomstrede kjoler, med den lidt store håndtaske stående ved stolebenet. Mændene i lys skjorte og med slips samt brunligt eller mørkt jakkesæt. Nogle var lidt magre og forslæbte af det daglige ryk hen over grønsværen.

Kaffen kom rundt med fløde og sukker. I forvejen var der stillet formidable mængder af brød og kager på bordet. Der var ganske vist stadig rationeringsmærker på nogen ting, men så måtte man vel spare lidt i de dage, der kom, tænker jeg.

Hvedebrødet blev sendt rundt med god afsætning. Næst efter den lyse og den brune lagkage, der hver især var med tre lag og lagt sammen med creme og pyntet med glasur og krymmel. Senere igen sandkage, som var et helt kapitel for sig – den var kløvet på langs og igen lagt sammen med flormeliscreme, som også var smurt udenom, og hvori der var trykket hjemmelavet, knust karamel. Hjemmelavede konditorkager var der også, de var med syltetøj og flødeskum.

– Man kan nemt komme til at glemme noget, men der var naturligvis også flere slags småkager, bl.a. finskbrød.

Det siger sig selv, at det tog sin tid med at sidde til bords. Snakkes skulle der også – og ryges og drikkes kaffe.

På et tidspunkt blev der sagt velbekomme. Der blev opbrud fra bordet.

En del af konerne havde noget lidt pænere håndarbejde med. Det blev nu fundet frem. Det kunne være et pudebetræk, der var købt med påtegnet mønster og med tilhørende bundter af farverigt broderigarn. Det kunne også være en

påbegyndt striktrøje til pigebarnet, som skulle have den til skolebrug.

Det var ikke nogen kedelig forsamling. Jeg husker et år, at damerne fandt på en gætteleg. Hvor meget vejede de tilsammen? Den, der gættede nærmest, skulle have et halvt pund kaffe. Alle var ude i laden for at blive vejlet på kornvægten, store og små lodder blev fundet frem, og der blev regnet sammen. Hanne Simonsen vandt, og man skillingede sammen til bøunnerne, som hun skulle have i gevinst – og som min mor sagde: – Købmanden finder vel ud af det med kaffemærket (rationeringsmærket).

Årstiden var jo med lyse aftener. Mændene gik ud ad markvejen. En stribe af mørkklædte folk med hat eller kasket og sorte sko vandrede af sted i støvet mellem kokasserne. Én gik et skridt ud i kornet og konstaterede, at udlægget da var ved at komme op. En anden kiggede hen i roerækkerne, om nu radrenseren havde været indstillet rigtigt. En tredje gik lidt afsides og lod sit vand med blikket fæstet til et fjernt punkt i horisonten.

Sådan gik man længe ude i det gode vejr. Endelig besindede man sig til at gå ind i huset igen. Her fandt man sig en stol og småsnakkede lidt. De fleste havde været tidligt oppe og begyndte at misse med øjnene. Ja, en enkelt havde ord for godt at kunne falde i søvn på en stol.

Der var én, som passende højt sagde, at klokken da vistnok var blevet mange. Han drejede hovedet et par gange for at finde stueuret på væggen.

Der blev sat dybe tallerkener på bordet. Som det sidste fik vore *nabofremmer* jordbærgrød med mælk og fløde.

Tobak for et halvt hundrede år siden

Nu om stunder vil de sundhedsprægede ikke finde sig i, at blå tobakståger hænger tykt

i stuerne og i forsamlingshuset. Det er slut med, at onkel Jens kan sidde og hygge sig i en blød stol og dampe på en cigar; den slags kortsigtede glæder kan man simpelt hen ikke have. Hvis endelig der er nogle syndefulde tilbage, må de virkelig fortrække til baggården eller udhuset, hvor de så med bortvendt ansigt kan ryge lidt tobak.

Men inden vi når så langt, må vi huske på, at tobaksrygning førhen var noget, der i den grad indgik i den almindelige, folkelige livsform og livsnydelse. Tobaksrygning var for mange et tiltag, som de dagligt vendt tilbage til – tidligt og silde. Denne evindelige rygning gav dem ligefrem *omrids*. Tænk på Winston Churchill med sin cigar eller Humphrey Bogart med sin cigaret.

Tobakken er en del af vores kulturhistorie. Engang kunne man se karlen på landet, med puls på piben, stå og hænge ud af staldens halv-dør. Var det vinterhalvår og eftermiddag, var kreaturerne måske lige blevet »røgtet ind«, dvs. havde fået raspede kålrabier, som de så stod og tyggede og savlede i. Derfor kunne karlen have et lille hvil i selskab med piben, mens han kiggede ud. Tobaksdåsen og tændstikkerne havde han i jakkelommen. Det var nemlig tilladt at ryge i stalden. Men når karlen lidt senere skulle »røgte af«, dvs. fodre med halm og hø, så var det strengt forbudt at gå i laden med piben tændt. Den blev så jaget ned i arbejdsbuksernes tom-mestoklomme; der er blevet brændt hul i ikke så få par bukser, fordi piben ikke har været helt slukket.

Når folk havde gæster til kaffe, blev der altid sendt røgelse rundt flere gange. Gæsterne skulle endelig forsyne sig, blev der sagt. Snart var luften i stuen usigtbar af tobaksrøg, som lå hen over flødeskumslagkagen og det andet bagværk. Blev det for galt, blev døren til sove-kammeret åbnet på klem.

For resten husker jeg, at min moster, der gik til porcelænsmaling, dekorerede et tobaksfad,

Den amerikanske udenrigsminister John Foster Dulles gjorde store øjne, da han i 1958 mødte den cigarrygende kirkeminister Bodil Koch.

som var delt op i felter – hvert felt var til hver sin slags tobak.

Som soldat i 1960 var jeg naturligvis med på lange marchture. Med mellemrum blev der holdt rygepauser. Det var også som soldat, at vi alle sammen fik 10 stk. cigaretter, når kong Frederik eller dronning Ingrid fyldte år. (Måske var det, fordi de selv røg en del i den familie).

Cigarettsmugling hører også til den samlede tobakshistorie. Enkelte vil nok sige, at den slags ulovligheder aldrig er bedrevet i vores del af landet. Men det er nu ikke helt rigtigt. Jeg husker så nøje fra 50'erne, at der kom et skib, som lagde til i Vildsund Øst. Det ankrede op ved Primdahls mole. Skibet hed La Paloma, og ombord kunne der efter sigende købes billigt cigaret-papir. Andre skibe, der kom fra udlandet her til Limfjorden efter moler, havde ufortoldede cigaretter med, som kunne erhverves.

Rygefad dekoreret af Aksel Kristensens møster Ella.

Cigaretrykning kunne godt førhen være forbundet med en vis højstemthed eller højtidelighed. Når vores gamle nabo (som blev 98) efter aftensmaden satte sig til rette med Thisted Amts Tidende, nød han gerne en cigar. Den sidste stump satte han en tændstik igennem til at holde ved for at udnytte den gode tobak fuldt ud.

Når bondemanden eller arbejdsmanden var i banken, blev han tit budt en cigar fra en 50 styks cigarkasse, som fuldmægtigen kom svingende med. Der blev taget imod med et par ru fingre. Når man så bagefter kom udenfor på gaden, fortsatte man selvfølgelig cigarryg-

ningen, så alle og enhver kunne se, hvor man havde været.

Min far røg pipe og en enkelt cerut ved fornemme lejligheder. På sine ældre dage må han vel være kommet i tanker om, at det kunne være en smule usundt. Så en dag gik han udenfor og kastede med stort sving piben op i havens træer.

Siden røg han aldrig.

Aksel Kristensen
Født 1940. Gårdejer i Gærup. Frivillig medhjælper ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Kilde:

Den grå Ferguson. Museets Venner nr. 1, 2006.
Transportspandenes herligheder. MV nr. 3, 2006.
Billeder på væggen. MV nr. 2, 2007.

Nabokomsammen efter krigen. MV nr. 3, 2007.
Tobak for et halvt hundrede år siden.
MV nr. 1, 2008.